

Мустабид тузум аграр сиёстининг Сурхон воҳаси мисолидаги оқибатлари (1920-1930 йиллар)

Холмонова Феруза ТерДУ Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси

Аннотация

Мустабид тузум аграр сиёстида олиб борилган ислохотларнинг оқибатларини 1920-1930 йиллар мисолида шуни айтиш мумкинки мавжуд мелиоратив хўжаликлар, колхоз ва совхозларнинг ташкил этилиши ҳақида фикрлар келтириб ўтилган.

Қишлоқ хўжалигини жамоалаштириш 1925-1930 йилларида Сурхондарёда ер-сув ислохоти туфайли йирик ер эгаларидан 7 минг гектар ҳосилдор ерлар ва 1,5 минг бош мол мусодара қилинди ва уларнинг бошқа мол-мулклари тортиб олинди. Совет ҳукумати 1927 йилда жамоалаштиришни оммавий равишда сунъий тарзда тезлаштириб, ўз сиёсатини хаспўшлаш мақсадида қашшоқ маҳаллий аҳолига қисман ер бериш, ерсиз деҳқонларни ўз сиёсатига бўйсундириш йўлини тутди. Шу тариқа Сурхон-Шеробод ҳудудидан 4,5 минг кам ерли ва ерсиз батрақларга ер тарқатилиб, ирригация ва мелиорация ишлари анча кенгайтирилди.

Ирригация тизимларини тиклаш ва ерларнинг сув билан таъминланишини яхшилашга қаратилган ишлар натижасида, 1928 йилда экин майдонлари 65 минг гектарга етди. Шу жумладан пахта майдони 12,5 минг гектарни ташкил этди. Янги ерларни ўзлаштириш ва суғориш тизимини яхшилаш учун 1928 йилда Сурхон-Шеробод воҳасига 28 дона трактор келтирилди ва қўшимча 400 гектар ер ўзлаштирилди. Тракторчилар тайёрлаш курсида эса 92 та мутахассис тайёрланди. Мавжуд мелиоратив хўжаликлар ва «Қўшчи уюшмаси» томонидан Сурхон-Шеробод воҳасида кохозларни ташкил этишга жиддий киришилди. 1926 йилда Шеробод уездида дастлабки қишлоқ хўжалик артели тузилди. Кейинчалик улар Паттакесар ва Жарқўрғон ҳудудларида ҳам ташкил этилди. Совет ҳукумати томонидан амалга оширилган ер-сув ислохоти маҳаллий аҳолининг жиддий қаршилигига дуч келди. 1929 йилдан эътиборан, жамоалаштиришни зўравонлик асосида, яъни сунъий тарзда тезлаштириш бошланди. Бунга И.В.Сталиннинг 1929 йил 7 ноябр куни «Правда» газетасида эълон қилинган «Буюк бурилиш йили» мақоласи сабаб бўлди. Шундан сўнг янги ерларни ўзлаштириш, сунъий суғориш тизимини кенгайтириб, янги суғориш иншоотларини ишга тушириш соҳасида маълум тадбирлар амалга оширилди. Чунки Совет ҳукумати пахтага бўлган талабини қондириш мақсадида жиддий ёндошиб, янги ерларни ўзлаштириш ва суғориш иншоотларини қуриш зарур эканлигини англаб етган эди. Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда суғориш ишларини ривожлантириш мақсадида қуйидаги аниқ вазифалар ва тадбирлар ишлаб чиқилди: Суғориладиган ер майдонларини кенгайтириш учун янги суғориш тизимларини вужудга келтириш ва сув ресурсларини ўрганиш; Ирригация ва мелиорация ишларини бошқарадиган ягона бошқарув ташкилотини шакллантириш, «Қўшчи уюшмаси»нинг камбағал аъзоларини майда суғориш тармоқлари ишига жалб этиш; Мелиоратив ширкатлар ва артеллар тузиш, ирригацияга доир малакали техник ходимлар, шу жумладан, маҳаллий аҳолидан мутахассислар тайёрлаш масаласига эътибор бериш ва ҳаказо;

Совет ҳукуматининг жамоалаштириш ишига жиддий эътибор берилиши натижасида 1930 йилда Сурхон-Шеробод воҳасида 250 та колхоз ташкил этилди ва қишлоқ хўжалигида техника таъминотини яхшилаш мақсадида биринчи машина трактор станцияси (МТС) ташкил қилиниб, унда 750 от кучига тенг тракторлар қуввати бирлаштирилди. Сурхон-Шеробод воҳасидаги ирригация қурилишининг энг муҳим босқичи 1930-1940 йилларда амалга оширилди. Бу даврда асосий ирригация ва мелиорация ишлари суғориладиган ерларни қайта ишлаш ва уларни инженер ва ярим инженер типдаги сув хўжалик иншоотлари билан таъминлашга қаратиш йўли билан олиб борилди.

XX асрнинг 30-йилларида Жарқўрғон районига қарашли ерларни суғорадиган Занг канали, Термиз районидаги Янги ариқ канали, Денов районидаги Дайтулак каналларини қайта қуришдек йирик ирригация тадбирлар амалга оширилди. Бу даврнинг энг йирик ирригация қурилиши Ҳазарбоғ ва Қумқўрғон каналлари қурилиши билан боғлиқ бўлди. Бу каналлар Сурхон воҳасида ташкил топган илк совхозларнинг сув билан таъминлади. Сурхон-Шеробод чўлларида ирригация шохобчаларини кенгайтириш ва такомиллаштириш соҳасидаги ишларни амалга ошириш учун марказдан кўплаб мутахассислар, хусусан, муҳандислар, ирригаторлар ва бошқа касбдаги ходимлар жалб этилди. Марказдан келган мутахассислар мавжуд канални кенгайтириш ва узайтириш, янги сув тармоқларини қуриш ишлари билан шуғулланишиб, суғориладиган ерларнинг шўрланиши ва емирилишига қарши катта мелиоратив ишларни олиб бордилар. 1930 йилда Шерободдаги эски «Истара», «Таллашқон», «Ангор» ариқлари қайта таъмирланиб, ушбу ариқлардан суғориш учун янги шохобчалар ишга туширилди.

Воҳадаги ирригация қурилишлари учун ажратилган маблағлар йилдан-йилга ошиб борди. Масалан, Сурхон-Шеробод воҳасидаги ирригация ишлари учун биринчи беш йилликда ажратилган маблағлар 1,4 млн сўмни ташкил қилган. Шунингдек Сурхон-Шеробод чўлларини ўзлаштириш мақсадида суғориш тармоқлари кенгайтирилиб, янги каналлар қуриш лойиҳалари ишлаб чиқилди ва мелиорацияга оид тадбирларни амалга оширишга жиддий киришилди. Шерободнинг Истара ариғи тармоғини 10 чақиримга узайтириш ҳамда ариқни лойқалардан тозалаш туфайли, минг гектар янги ер очилди. 1928-1930 йилларда Сурхон-Шеробод чўлларини ўзлаштириш ишлари кенг миқёсда олиб борилиб, янгидан очилган ер майдонлари 10 минг гектарга етказилди ва суғориш тармоқлари эса 20 километр га узайтирилди. Бироқ Сурхон-Шеробод воҳаси ерларини ўзлаштириш даврида амалга оширилган мелиорация ишлари мукамал муҳандислик талаблари асосида бажарилмаганлиги туфайли «Истара» ариғи сув сиғимида бардош бера олмай аҳоли манзилгоҳларига жиддий хавф солди. Ариқда сувнинг тошиб кетиши, натижасида сел даврида Чорвадор, Араб, Бандихон қишлоқлари аҳолиси жиддий талофатлар кўрди. Мустабид тузум 1931-1932 йилларда Сурхон-Шеробод воҳасида пахта етиштиришни кўпайтириш, ҳамда янги ерларни ўзлаштириш учун машина-трактор станциялари (МТС)ни ташкил этишга жиддий эътибор бериб, 1930 йил баҳорида 1-Денов МТС ташкил этилди ва ушбу МТСга 750 от кучига эга бўлган тракторлар берилди. 1931-1932 йилларда Сурхон-Шеробод воҳасида 2-Денов, Узун, Шўрчи, Ангор, Таллимарон, Бешқўтон МТСлари ҳам ташкил этилди. Совет ҳукумати Сурхон-Шеробод воҳасида пахтачиликни ривожлантиришда эришилган ютуқларни ҳисобга олиб, 1932 йилда Шеробод уездини «Меҳнат Қизил Байроқ ордени» билан мукофотлади. Янги ерларни ўзлаштириш, суғориш тизимини қуриш учун зарур мутахассисларни тайёрлаш мақсадида 1938 йил Термиз шаҳрида, 1939 йилда эса «Ҳазарбоғ» совхозида механизация билим юртлари ташкил этилди. 1938 йилда эса Деновда мотор-ремонт заводи қуриб ишга туширилди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» Т-1. -Т., «Ўзбекистон», 1991 йил, 363 бет.
2. Каримов. И.А. Дехқончилик тараққиёти-фаровонлик манбаи -Т., «Ўзбекистон», 1994 йил.
3. Бердиев Х.Эрматов Х. Сурхондарё тарихидан лавҳалар -Т.1991 й. 70-бет Жарқўрғон тумани -75 ёшда (кичик тўплам) Жарқўрғон нашриёти-2001 йил. Мирзаев З. Қобулов Э. Сурхондарёда пахтачилик ва Термиз пахта тозалаш заводи тарихи. - Термиз. 1996. 53 б.